

Стаття присвячена історико-філософському аналізу глобалізації як категорії соціальної філософії. Акцентується увага на тому, що основою побудови українського суспільства має стати Нова економічна людина, яка є продуктом глобалізованого суспільства. Розглядаються позитивні та негативні тенденції глобалізації, її взаємозв'язок з вестернізацією.

Ключові слова: глобалізація, суспільство, Нова економічна людина, вестернізація, неолібералізм, економіка, ринок, торгівля.

Актуальність проблеми. За роки незалежності суспільство України набуло якісно нових рис, які стали притаманні нашому народу і, особливо, молоді. Саме підрастаюче покоління становить основу нашої нації, і саме на нього покладаються великі надії. Однак незаперечним є той факт, що соціалізація кожної окремої особистості, в першу чергу, відбувається в процесі інтеграції з суспільством, та залежить від тих світових тенденцій, які притаманні всім сферам життєдіяльності. «Ми знаходимося на порозі важливої епохи, часу «бродіння», коли дух рухається вперед стрибками, покидає минулу форму та набуває нової. Вся маса минулих уявлень, понять та зв'язків, яка поєднувала наш світ в єдине ціле, розпадається та розчиняється, як сновидіння. Готує себе нова фаза духу. І філософія повинна вітати її появу та прийняти її, доки інші безсилно чинять опір та чіпляються за минуле...» [1, 352], – ці слова Г. Гегеля набувають особливої актуальності в наш час, коли Україна знаходиться на зламі тисячоліть, і на зламі конфлікту старих патерналістичних традицій та нових неолібералістських, що прийшли до нас з процесом глобалізації та вестернізації. Основою побудови українського суспільства має стати Нова економічна людина, під якою ми розуміємо соціально орієнтовану ринкову особистість, що відзначається високим рівнем економічної культури, орієнтується на досягнення добробуту, високої якості життя, соціальної справедливості та захищеності, має творчі здібності, здатна до ризику та до швидкої адаптації у змінних умовах ринку. Нова економічна людина є продуктом глобалізацій, яку ми можемо розглядати як категорію соціальної філософії, адже це поняття широко використовуються в філософській інтерпретації, однак не має загальноприйнятого визначення.

Мета статті: в історико-філософській ретроспективі розглянути глобалізацію як категорію соціальної філософії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні одним з найважливіших є питання природи Нової людини в новому українському суспільстві. Не можна повністю відкидати філософію неолібералізму, згідно якої ринковий обмін є основою для цілісної системи етичних норм, достатніх для регуляції дій людини; неможливо в сучасних умовах відкидати поняття «свобода волі» в неолібералістичному розумінні. Однак слід знайти такий шлях формування Нової людини, який стане квінтесенцією цінностей та в подальшому ціннісних орієнтацій «торгової» і «неторгової» етики – будь то християнство, аристократичний естетизм, соціалізм, комунізм тощо.

Концепцію неолібералізму філософ Р. Гільєн Вісенте ототожнює з глобалізацією. Мислитель називає глобалізацію новою релігією, яка дасть можливість довести цей процес до кінця. У своїй книзі «Четверта світова війна» мислитель стверджує, що знову завойовуються території, знищують противника та керують захопленими землями. Питання ж в тому, які саме території необхідно завоювати, і хто є противником. Новим противником філософ визначає людство. Четверта світова війна знищує людство в міру того, як глобалізація стає універсалізацією ринку. Все людство, що виникає на шляху ринкової логіки, оголошується ворожим та підлягає знищенню. В такому випадку всі ми є противником, який має бути переможеним: вчителі, інтелектуали, артисти, – всі, хто вважає себе вільним, однак такими не є. Це є страшний висновок, який робить автор. Р. Гільєн Вісенте ставить питання: в чому ж основна проблема глобалізації монополярного світу? І дає на нього відповідь: в національних державах, культурах, формах взаємовідносин кожного народу, у всьому, що визначає специфіку на неповторність народу. Коли мова йде про необхідність спустошити національні держави,

це не означає фізичне знищення людей, але обов'язково призводить до знищення або зміни різних форм людських взаємин. Відновлення територій, відведення людям на них місця, яке визначають закони ринку, – ось до чого призведе глобалізація, – так заключає свою думку мислитель [4].

В умовах своїх дисфункцій в процесі глобалізації, держава забезпечує виконання своєї необхідної функції – придушення; коли матеріальна база зруйнована, суверенітет та незалежність анулюються, «політичне обличчя» стерте, національна держава перетворюється в службу безпеки мегакорпорацій. І замість того, щоб спрямовувати державні кошти на соціальні потреби, вона їх витрачає на нескінченне існування свого апарату придушення, який дає можливість більш ефективно контролювати суспільство. Держава в таких умовах виконує важливе значення в організації підприємництва, адже лише вона може взяти на себе витрати підприємців, які виникають внаслідок довгострокової тенденції до зниження прибутків; державні органи відіграють вирішальну роль у боротьбі з інфляцією, в наданні соціальних гарантій, зниженні витрат виробництва, тощо. На жаль, зниження соціальних витрат стає формою підтримки свого виробника в конкурентній боротьбі з високоекономічно розвиненими країнами. Отже, національна держава є найважливішим фактором розвитку сучасної глобальної економіки та політики, однак її роль може бути різною в залежності від стратегії розвитку та соціальної політики.

І. Валлерстайн вводить в науковий обіг поняття «світ-економіка», під якою розуміє систему міжнародних зв'язків, основу на торгівлі. Окрім світ-економік, різні країни на основі політичної єдності можуть об'єднуватись в світ-імперії. Історію філософ розглядає як розвиток різних світ-систем, які довгий час конкурували одна з одною, доки європейська (капіталістична) світ-економіка не стала абсолютною домінантою. Так, у своїй світ-системній моделі дослідник осмислює процеси глобалізації під кутом зору сучасної (чи капіталістичної) світ-системної моделі (світ-системи – це культурно різнорідні соціальні системи). В ній він виділяє ядро, периферію та напівпериферію. Ядро утворюють економічно розвинені країни, периферійними регіонами виступають менш розвинені країни, які експлуатуються, напівпериферійні регіони займають проміжне становище між першими та другими. Сучасна світ-система підкорюється закону необмеженого накопичення капіталу, її ядро характеризується концентрацією капіталу та високою кваліфікаційною робочою силою, високотехнологічним виробництвом, інтенсивною торгівлею, високим рівнем розвитку науки та техніки, розвинутою соціальною диференціацією та розподілом праці, наявністю міцної держави та бюрократії. Для периферії характерною є низька концентрація капіталу, виробництво сировини, напівфабрикатів, на низькому рівні розвивається розподіл праці, слабка держава. І. Валлерстайн передбачає крах світової капіталістичної економіки в ХХІ столітті, передумовами якого визначає виснаження світового фонду доступної дешевої робочої сили, зменшенням «середніх страт», екологічну кризу, демографічний розрив між Північчю та Півднем [9]. В контексті глобалізації поняття «світу» отримує нового значення. Так звані «неосвіти» технологічними прийомами генерують нормалізаційні потоки та перешкоджають можливості створення ситуаціалізованих «світів» міфічно виробленої колективної пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Становлення демократії в Україні у ХХІ столітті відбувається під тиском складних та неоднозначних процесів глобалізації, які мають як своїх прихильників, так і противників у вигляді антиглобалістів. Глобалізація є однією з найвпливовіших парадигм в науках про людину від початку 1990 років. На початку II половини ХХ століття поняття «глобалізація» не мало такого загальноживаного значення, як сьогодні. Переважно, вживався термін «інтернаціоналізація», під яким розумілись економічні, політичні, культурні, процеси між країнами та регіонами. Деякі науковці вважають, що в такому ракурсі виникнення глобалізації можна датувати періодом до нашої ери, коли люди завойовували нові території, в основі лежали матеріальні інтереси, що мали економічне підґрунтя, що призводило до змін в міжнародному праві. За іншою точкою зору початок глобалізації наближують до промислової революції епохи Нового часу, створення британських колоній у Північній Америці та поширення ліберально-демократичних цінностей у країнах. Територіальні завоювання замінюються торгівельними та фінансовими.

Велика депресія 30-х років свідчила про економічну взаємозалежність окремих держав та регіонів. Логіка капіталу та бізнесу придушила інертність політики та започаткувала нову еру суспільних змін, які й отримали назву «глобалізація». Вважають, що це поняття було введене у науковий обіг Р. Робертсоном у 1985 році, хоча Т. Левітт вже його використовував у 1983 році. Р. Робертсон не погоджується з Е. Гіденсом в тому, що глобалізація є своєрідним наслідком модерності. Е. Гіденс наполягає на тому, що глобалізація передбачає «часопросторове дистанціювання», в той час як Р. Робертсон вважає глобалізацію передумовою модернізації. Дебати про глобалізацію точились серед «гомогенізаторів» та «гетерогенізаторів», які опонували одне одному. Перші підтримували поняття «світосистеми» у вигляді товаризації чи часопросторового дистанціювання. Другі заперечували ці положення та не визнавали розрізнення універсального в партикулярному. Домінування Заходу розглядалось як просто панування однієї партикулярії над іншою. Природа та сутність глобалізації у суспільних науках залишається одним з найдискусійніших. Тлумачення цього поняття має свою специфіку залежно від науки, в контексті якої розглядається це явище. Глобалізація пов'язана з наднаціональними процесами розвитку, з формуванням нових, загальних для світового співтовариства соціальних інститутів, – в політиці, економіці, міжнародних відносинах, тощо. Світовий вектор поступово спрямовується в бік наднаціональних форм життя. Русійною силою глобалізації інколи визначають вестернізацію, під якою розуміється прийняття окремими країнами та народами західних економічних, соціальних та політичних порядків. Так, експансія західної моделі розвитку суспільства на інші країни та весь світ в цілому, є основним змістом вестернізації. На наш погляд, глобалізація не може бути зведена до досліджень в рамках однієї науки (наприклад, політологією глобалізація може розглядатись суто як політичний процес, економікою – як економічний, тощо). І саме філософія дає можливість здійснити комплексний міждисциплінарний аналіз цього феномену, адже кожна держава – це неповторна траєкторія розвитку й становлення, яка постійно перетинається з іншими та потребує таких же відповідних дій та супровідного осмислення.

Західну природу глобалізації не слід вважати єдиною та найбільш ефективною. Вона ґрунтується на ідеї послідовного одновекторного зміщення центру світового розвитку на Захід та концепцію однополярного світу (який виступає економічним, науково-технічним, воєнно-політичним та культурно домінуючим центром), периферія ж – це країни Сходу, які прагнуть наздогнати ядро та інтегруватись в західну модель. Орієнталізм в європейському мисленні вмщував у собі культурно-оціночне протиставлення «енергійного, вільного, цивілізованого Заходу» та «лінивого, сонного, рабського Сходу». Ця традиція стимулювалась та підтримувалась практикою колоніального освоєння імперіями Азії, Африки і, частково, Америки, в результаті формувалась європейська ідентичність «білої людини» та уявлення про її цивілізаторську місію. Хоча це питання досить спірне, адже історичні факти свідчать про те, що з XII до середини XVIII століття центром індустриального прогресу була Азія, яка мала значні переваги як за ступенем культурного та політичного впливу, так і за розвитком воєнної справи. Таку позицію підтримують філософи різних країн, зокрема, Ю. Гранін [2].

Глобалізація – це історична тенденція, суб'єктом якої виступає людина, і в рамках нашого дослідження ми можемо стверджувати, що це в XXI ст. має бути Нова економічна людина. Протягом історичного розвитку люди завжди об'єднувались в політично оформлені союзи – держави, які, як колективні суб'єкти історії боролись за життєвий простір. Війни давали можливість завойовувати та утримувати нові території. Однак, крім воєн, люди виробляли універсальні (релігійні, правові, економічні тощо) норми співжиття. З XVIII до середини XX ст. розповсюджувалась західноєвропейська (євроатлантична) модель життя, – це форма об'єднання людей на основі західних цінностей (отримала назву «вестернізація»). Слід підкреслити, що Великобританія, Голландія, Іспанія, Франція, а пізніше США і були першими національними державами, які мали свої цінності, інститути, стратегію експансії тощо. На певному етапі історії глобалізація представляла собою втілену форму націоналізму провідних європейських держав, ідеологія та практика якого втілювалась у формуванні, розвитку та домінуванні власної нації над іншими народами та етносами. Антиімперські революції XIX ст. були викликані прагненням до державної незалежності, яка дає можливість стати нацією, і на залишках імперій виникали нові національні держави. М. Фезерстоун та С. Леш

називають глобалізацію «спадкоємцем дебатів про модерність і постмодерність», «способом зрозуміти соціокультурну зміну» [5, 17].

Глобалізація ХХ ст. обмежує суверенітет різних держав, і в результаті виникають міжнародні соціальні інститути, наприклад, Євросоюз. Створення глобалізованих економічних інститутів було одночасно і симптомом, і стимулом глобалізації. Розвиток Світового банку, Міжнародного Валютного Фонду (МВФ), регіональних банків розвитку, таких як Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), багатосторонніх торгових інститутів, таких як, наприклад, Світова організація торгівлі (СОТ) визначає напрямом, далекий від панування окремих держав в ролі ексклюзивних одиниць вирішення міжнародних справ. Визнаючи цю тенденцію, представники Світового Банку зазначають, що держава ще й досі визначає політику і правила для тих, хто знаходиться під її юрисдикцією, але глобальні події та міжнародні угоди мають все більший вплив на її пріоритети. Люди тепер значно мобільніші, значно освіченіші, краще поінформовані. Залученість до глобальної економіки все більше обмежує свавільні дії держави, зменшує її можливості щодо оподаткування капіталу та призводить до ретельнішої перевірки монетарної та фіскальної політики на фінансовому ринку. У таких умовах вже не можна говорити про повний економічний та політичний суверенітет окремих складових держав. Однак, з іншого боку, ряд національних держав не лише не втратили свій політичний потенціал, але й отримали досить значні функції, які дали можливість впливати на процеси глобалізації. Так, наприклад, на думку деяких дослідників, рішення про лібералізацію фінансових ринків не було наслідком природної економічної необхідності, а являло собою політичний хід, ініційований США та Великобританією, мета якого – проникнення банків та корпорацій на ринки інших країн. Найбільш поширеною є думка, за якою національні держави в умовах глобалізації послаблюються, однак, при цьому одна з них стає важелем для всіх інших. Глобалізація здійснюється за допомогою державних інститутів, саме держави гарантують існування монополій як впливового джерела накопичення капіталу. Легітимного еквіваленту національним державам на глобальному рівні немає. І хоча вони вносять певну впорядкованість в досить хаотичну глобальну економіку, однак структури певних держав здатні стабілізувати її в тій мірі, в якій вона пов'язана з виробництвом в рамках державного контролю. Неоліберальна глобалізація руйнує національно-культурну своєрідність та соціальну відповідальність держави, однак підтримує при цьому її репресивні механізми.

Як ми бачимо, термін «глобалізація» не має загальноприйнятого визначення. Так, наприклад, Р. Робертсон дає визначення глобалізації, і веде мову про її суперечливі елементи, відзначаючи, що можна найкраще розглянути сучасну глобалізацію в її найбільш загальному розумінні – як сучасну форму встановлення двоякого процесу, котрий включає універсалізацію партикуляризму і партикуляризацію універсалізму. Цей двоякий процес має багато аспектів. Безумовно, це і політичний, і соціальний, і культурний процес, але перш за все, це – економічний процес [8]. Українська дослідниця І. Чудовська-Кандиба називає глобалізацію «п'есою» і зазначає, що вона стимулює та формує соціальну і культурну рефлексію світового масштабу, відроджуючи й оновлюючи ідею єдності та взаємозалежності людства, країни ж та людей мислителька вважає акторами загальносвітової п'еси [6].

Взаємозв'язок глобалізації та міфології розглядають М. Фезерстоун та С. Леш. Вони відзначають, що міфи наділяють певним порядком темні ділянки наших міркувань. Досить метафоричного образу набуває твердження про «поховання міфу», в результаті якого «...розпустили сарай, в якому впродовж тисяч років тримали таємничих тварин людського несвідомого, під враженням трагічно хибного переконання, що вони були примарами, і тварини розбрелися, спустошуючи село...» [5]. В такому контексті ми можемо інтерпретувати філософію глобалізації з точки зору її негативних наслідків, адже перспективи глобалізації нерозривно пов'язані з небезпечними тенденціями. Як відзначають дослідники, глобалізація – це економічне, політичне, соціальне та ідеологічне явище, котре супроводжується непередбаченими, часто суперечливими та полярними наслідками. У Звіті Генерального Секретаря ООН у відповідності із Заявою, прийнятою на зустрічі керівників урядів Ради Безпеки 31 січня 1992 року «Програма миру: превентивна дипломатія, миротворча політика та політика, спрямована на підтримання миру» процес глобалізації визначається як частина «зростаючої взаємозалежності світу», де політичні, економічні, соціальні та культурні зв'язки не

обмежені територіальними кордонами або державними суб'єктами, де немає жодної держави чи об'єкта, на які б не вплинула діяльність, що знаходиться поза межами їх безпосереднього контролю [3]. Неолібералізм призводить до експансії ринку в часі та просторі. Хоча ринкова економіка існувала століттями, неолібералізм знаходить нові сфери для комерціалізації та створення ринків, торгівля повинна відбуватись цілодобово. Останнім часом ми можемо спостерігати попит на легістів, про яких раніше в Україні в сфері зайнятості ніхто не чув. Європейські способи господарювання поступово вкорінюються на нашій території, основні принципи логістики стають основою організації підприємницької діяльності в нашій країні.

Ф. Черні дає таке визначення процесу глобалізації: «вона... створює ліберальні умови для багатьох окремих, але пов'язаних між собою структурних напрямків, – тобто, вона розширює ігрове поле, де взаємодіють різні фірми та інші суб'єкти ринку. Вона перетворює міжнародну економіку взаємодії (на основі національної «порівняльної переваги») цілісних національних економік на таку, де різноманітні «конкурентні переваги» створюються незалежно від нації-держави як соціальної, економічної чи політичної одиниці» [7]. Економічна глобалізація розглядається з точки зору «ринку», де ринкові суб'єкти змінилися, так само як і пропонувані товари та послуги.

Висновок. Процеси глобалізації впливають на реформування й переосмислення сутності державного суверенітету не лише у сфері міжнародних відносин, а й у сфері міжнародного права. Звичайно, держави ніколи не мали ексклюзивного контролю над своїми економічними, законодавчими, політичними справами та справами безпеки. Однак сучасна тенденція глобалізації за своїми масштабами та швидкістю дії відрізняється від колишніх транснаціональних впливів на державний суверенітет. В умовах сьогодення ці процеси відбуваються значно швидше, ніж раніше, так, транснаціональний потік товарів, капіталу, людей та ідей існував століттями; однак цей історичний потік рухався повільніше, був менш інтенсивним, ніж сучасний наплив продуктів, ідей, людей та грошей, що розвивається завдяки авіатранспорту, електронному зв'язку, масовій та широкомасштабній комп'ютеризації. Водночас, сучасна глобалізація хоч і відрізняється від того, що було раніше, однак вона не є аналітично ізольованою від своїх історичних джерел.

Незважаючи на деякі філософські протиставлення, характерні для холодної війни, вони залишаються складовою частиною багатьох дебатів про сьогодишню глобалізацію. Наприклад, існують протиставлення між політичними правами та економічним розвитком, а у міжнародній юридичній теорії й практиці – між прийняттям міжнародної юридичної системи на базі держави та спонуканням до змін в міжнародній системі. Однак, при цьому незаперечним є той факт, що кінець холодної війни демонструє нову аналітичну фазу у світовій історії. Дійові особи сучасної глобалізації – це не тільки держави, а й транснаціональні корпорації та міжурядові інститути. В той самий час, вплив глобального ринку на різноманітні культури і на державний суверенітет, а також загальнолюдський розвиток, вимірюваний в термінах ринку, можуть вказувати на небезпеку процесу глобалізації.

Література:

1. Гегель Г. 18 сентября 1806 г. Dokumente zu Hegels Entwicklung / Георг Вильгельм Фридрих Гегель [под. ред. Hoff J.]. – Hoffmeister, Stuttgart, 1936. – 352 p.
2. Гранин Ю. Д. «Глобализация» или «вестернизация»? / Юрий Дмитриевич Гранин // Вопросы философии. – 2008. – № 2. – С. 3-15.
3. Звіт Генерального Секретаря ООН у відповідності із Заявою, прийнятою на зустрічі керівників урядів Ради Безпеки 31 січня 1992 року «Програма миру: превентивна дипломатія, миротворча політика та політика, спрямована на підтримання миру». (U.N.GAOR, 47thSess., I 17, U.N.Doc. A/47/277-S/24111 (1992)).
4. Субкоманданте Маркос [Четвёртая мировая война](#) / Субкоманданте Инсурхенте Маркос. – Екатеринбург : Ультра. Культура, 2005. – 123 с.
5. Фезерстоун М. Глобалізація, модерність і опросторочення суспільної теорії: вступ / Майк Фезерстоун, Скот Леш // Глобальні модерності / За редакції М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; пер. з англ. Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2008. – С. 17-47.
6. Чудовська-Кандиба І. Вернісаж нарисів глобалізації в українському соціальному дискурсі / Ірина Чудовська-Кандиба // Глобальні модерності / За редакції

М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; пер. з англ. Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2008. – С. 10-16.

7. Philip G. Cerny, *Globalization and Other Stories: The Search for a New Paradigm for International Relations*, 51 Int'l J. 617-626 (1996).

8. Roland Robertson. *Globalization: Social Theory and Global Culture*, 1992.

9. Wallerstein I. *The Modern World-System. Capitalism Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* / Immanuel Wallerstein. – vol. I – Fifth Avenue New York : Academic Press. – 1974 – 410 s.

Статья посвящена историко-философскому анализу глобализации как категории социальной философии. Акцентируется внимание на том, что, фундаментом построения украинского общества должен стать Новый экономический человек, который является продуктом глобализованного общества. Рассматриваются позитивные и негативные тенденции глобализации, ее связь с вестернизацией.

Ключевые слова: глобализация, общество, Новый экономический человек, вестернизация, неолиберализм, экономика, рынок, торговля.

The article deals with the historical and philosophical analysis of globalization as the social philosophy category. The fact that the New Homo Economicus as a result of globalized society should become the basis for formation of Ukrainian society is highlighted. The positive and negative tendencies of globalization, its connection to the westernization are considered.

Key words: globalization, society, New Homo Economicus, westernization, neoliberalism, economics, market, trade.